

TANITMA, TAHLİL ve TENKİTLER:

TÜRKİYE'DE UYGUR TÜRKÇESİ ARAŞTIRMALARI TARİHİNE BİR BAKIŞ VE ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ ÜZERİNE TÜRKİYEDE YAPILAN SON ÇALIŞMALAR

Uygur harfleri ile yazılmış metinlerin okunuş tarihi *Mi'râc-nâme*'nin Uygur harfli yazmasının harf çözümü ile ilgili olarak Abel Pavet de Courteille'nin *Miradj-Nâmeh*¹ adlı eserinin ön sözünde geniş bir şekilde anlatılmaktadır.

Türkiye'de Uygur harfleri ile yazılmış bir metnin ilk neşri, bildiğim kadarı ile, Necib Âsım Tarafından yapılan *Hibetü'l-hakâyık*'tır². Necib Âsım bu eserinin ön sözünde Pavet de Courteille'in ön sözünü özetlemektedir. Ancak *Hibetü'l-hakâyık*-eserin daha sonraki neşrinde eski nüshaya dayanılarak düzeltilmiş adı ile *Atebetü'l-hakâyık*- islâmî devrenin Uygur harfleri ile istinsah edilen eserlerinden birisi olup, metnin dilinin ve sahasının Eski Uygur Türkçesi ile ilgisi yoktur. Bu yüzden Necib Âsım'ı Uygur harfli eserlerin Türkiye'deki ilk nâşiri ve öncüsü saymak gerekir.

Eski Uygur Türkçesi sahasının Türkiye'deki kurucusunu zikretmeden önce Eski Uygur Türkçesi sahasının dünyadaki gelişmesine kısaca bir göz atmak gerekiyor.

Almanların Doğu Türkistan'a yaptıkları dört ilim seferinin ardından bu metinlerin incelenmesi, değerlendirilmesi ve yayını konusu gelmiş ve üç büyük Alman âlimi Albert August von Le Coq, Friedrich Wilhelm Karl Müller ve Willi Bang-Kaup bu sahada yaptıkları yayınlarla sahanın kurucusu olmuşlardır. Bu neslin öğrencileri ikinci nesli teşkil etmiş ve her nesil bir sonraki nesle hocalık ederek sahadaki ilim zincirininin devamı sağlanmıştır.

¹ Abel Pavet de Courteille, *Miradj-nameh, récit de l'ascension de Mahomet au ciel composé* A. H. 840 (1436/1437), Paris, 1882, s. I-XXXI; Bu konuda Bk. Louis Bazin, "Fransız türkolojisinin tarihine bir bakış", *Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4, 1988, İstanbul 1898, s. 19-34.

² Necib Âsım, *Hibetü'l-hakâyık*, Birinci kısım, İstanbul, 1334 [19..] 112 s; İkinci kısım: metin, İstanbul, 1334 [19..] 55 s.

Willi Bang-Kaup Uygur metinlerini birisi Alman birisi Türk iki öğrencisi ile yayımlamaya devam etmiştir. Bu iki öğrencisi Annemarie von Gabain ve Reşid Rahmeti Arat'tır. Bir başka söyleyişle Gabain ve Arat, Le Coq, Müller ve Bang-Kaup'tan sonraki ikinci nesli temsil etmektedirler.

İkinci neslin Türk temsilcisi olan Reşid Rahmeti Arat Willi Bang-Kaup'un yanında doktorasını ve doçentlik tezini savunmuş ve 1933 yılındaki Üniversite Reformu esnasında Atatürk tarafından Türkiye'ye Profesör ünvanı ile davet edilmiştir.

Reşid Rahmeti Arat 1933 yılından 1964 yılına kadar, 31 yıl, İstanbul Üniversitesi'nde Profesör ünvanı ile çalıştı ve Eski Uygur Türkçesi ile islâmî devrenin Uygur harfli eserleri üzerine değerli neşriyatta bulundu. Kendisi öğrencilerinden Fahir İz, Mehmet Kaplan, Şükrü Elçin gibi isimleri eski Uygur Türkçesi sahasında yetiştirmek istedi. Fakat bu öğrencileri bu sahayı seçmediler. Arat'ın sonraki öğrencileri arasında Osman Nedim Tuna, Muharrem Ergin, Turhan Genceî, Talât Tekin, Şinasi Tekin, Kemal Eraslan, Ali Fehmi Karamanlıoğlu, Mehmet Akalın gibi isimler vardı. Arat bunlardan hiç birisini eski Uygur Türkçesi sahasında yetiştirmede. Kendisinin tek asistanı çalışma sahası Kıpçak Türkçesi olan Ali Fehmi Karamanlıoğlu idi.

Arat'ın adının yanına Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin öğretim üyelerinden Saadet Şakir İshaki (Prof. Dr. Saadet Çağatay) ile Ahmet Temir'i de koymak gerekiyor. Kısacası Türkiye'deki ilk nesil olarak Uygur sahasının kurucularını Arat, Çağatay ve Temir diye söyleyebiliriz.

İkinci Türk nesli ise Şinasi Tekin, Semih Tezcan ve Osman Fikri Sertkaya'dır.

Arat'ın öğrencilerinden Şinasi Tekin 1950'li yıllarda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden Hamburg Üniversitesi'ne gitmiş ve Prof. Dr. Annemarie von Gabain'in yanında Altun Yaruk'un bir bölümünü hazırlayarak³ doktor ünvanı ile mezun olmuştur.

Çağatay'ın öğrencilerinden Semih Tezcan ise 1960'lı yıllarda Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olmuş, Almanya'da Annemarie von Gabain'in yanında başladığı doktorasını Gerhard Doerfer'in yanında tamamlamıştır.⁴ Yani Arat ve Çağatay'dan sonra Şinasi Tekin ve Semih Tezcan da Alman hocalardan tez yaparak formasyon almışlardır.

³ Şinasi Tekin, *Die Kapitel über die Bewußtseinlehre im uigurischen Goldglanzsūtra (IX. und X.)*, Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, 3, Wiesbaden, 1971, 119 s.

⁴ Semih Tezcan, *Das uigurische Insadi-Sūtra*, Berliner Turfantexte III, Berlin 1974, 107 s. (69 levha ile)

Osman Fikri Sertkaya 1970'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Muharrem Ergin'in doktora babalığında başladığı doktorasını 1975'te tamamlamış⁵ ve doktorasından sonra Alexander von Humboldt Vakfı'nın araştırma bursu ile 1977-1979 yılları arasında Almanya, Fransa ve İngiltere'deki eski Uygur metinleri üzerinde araştırma ve incelemelerde bulunmuştur. Başka bir söyleyişle Sertkaya bu sahada doktorasını Türkiye'de tamamlayan ilk kişidir ve onu öğrencileri takip edecektir.

Üçüncü Türk nesli ise Ceval Kaya, Sema Barutçu-Özönder, Mehmet Ölmez ve Durdu Fedakâr'dır.

Dördüncü Türk nesli ise Sema Barutçu-Özönder'den yetişen A. Melek Özyetgin⁶ vd.dir. Bu nesilleri bir tabloda gösterelim.

	Alman	Türk
1. nesil	Le Coq, Müller, Bang-Kaup	yok
2. nesil	A. von Gabain	Arat, Çağatay, Temir
3. nesil	Röhrborn, Zieme	Tekin, Tezcan, Sertkaya
4. nesil	Laut, Raschman, vd.	Kaya, Barutçu-Özönder, Ölmez, Fedakar
5. nesil		Özyetgin

Üçüncü Türk nesli olan Ceval Kaya, Mehmet Ölmez ve Sema Barutçu-Özönder Eski Uygur Türkçesi sahasında Türkiye'de doktora tezi ve müstakil araştırma yayımlamışlardır. Bu yazımda üçüncü nesli kısa biyografyaları ve yayımladıkları eserlerle tanıtıp değerlendirmek istiyorum.



⁵ Osman Fikri Sertkaya, *İslâmî Devrenin Uygur Harfli Eserlerinden Sirâcü'l-kulûb* -transkripsiyon ve indeks-, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Filolojisi Kürsüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1975, s. 25+LVIII+393 s.

⁶ A. Melek Özyetgin, *Altınordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, Ankara, 1996, XII+297 s.

I

Ceval KAYA, *Uygurca Altun Yaruk*, Giriş, Metin ve Dizin, Türk Dil Kurumu Yayınları: 607, Ankara, 1994, 911 s.

Ceval KAYA

6 Mart 1957'de Bursa'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bursa'da Lise öğrenimini ise Edirne'de 1968-1976 yılları arasında yaptı.

1976-1977 ders yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydoldu. 1980 yılında bu bölümün Eski Türk Dili Kürsüsü'nden *Bahtiyâr-name* (Dizin, T-Z) adlı lisans tezini tamamlayarak mezun oldu.

1982-1984 yılları arasında Kırklareli, Kaynarca Lisesi'nde Edebiyat Öğretmenliği yaptı.

1984 Eylülünde Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne araştırma görevlisi olarak girdi.

1980 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Kürsüsü'nde başladığı *Altun Yaruk (Metin-İndeks)* konulu doktora tezini Aralık 1989'da savunarak "Doktor" ünvanını aldı.

1989-1992 yılları arasında Macaristan'da Budapeşte Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Türkçe okutmanı olarak çalıştı.

1993 Haziranında "Yardımcı Doçent" ünvanı ile öğretim üyeliğine atandı. Hâlen Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı başkanıdır.



Türkoloji dünyasında kısaca *Altun Yaruk* "Altın ışık" adı ile tanınan *altun önglüg yaruk yaltrıklıg kopta kötrülmiş nom iligi* isimli eser Sergey Efimoviç Malov tarafından 1910 yılında Çin'in Kansu vilâyetinin Su-cou şehri yakınlarındaki Wun-şi-go köyünün civarlarında mağara şeklindeki Budist tapınaklarında yapraklar halinde ele geçirilmiştir. Altun Yaruk'un 1687 yılında istinsah edilen bu 355 yaprağı (710 sahifesi) hâlen Leningrad Asya Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

İlim âleminde Altun Yaruk'un Leningrad yazması şeklinde tanınan bu nüsha üzerindeki ilk çalışma Wilhelm Radloff ve S. E. Malov tarafından yapılmıştır. Radloff ve Malov metni dökme Uygur harfleri ile yayımlamışlardır. (V. V. Radlov

ve S. E. Malov, *Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zolotogo Bleska)*, Tekst' uygurskoy redaktsi, Sanktpeterburg, 1913-1917, XV+723 s.).

Dökme Uygur harfleri ile yayımlanan Altun Yaruk metni Wilhelm Radloff tarafından Almancaya 466 sahifede tercüme edilerek yayımlanmıştır. Ancak Radloff bu Almanca tercümesinde bir çok eksiklikler ve yanlışlıklar gördüğü için yaptığı bu tercümenin nüshalarını imha ettirmiştir. Radloff'un bu metin tercümesi ölümünden sonra S. E. Malov tarafından bir önsözle birlikte 1930 yılında yayımlanmıştır. (Dr. W. RADLOFF, *Suvarṇaprabhāsa (Das Goldglanz Sutra)*, *Aus dem Uigurischen ins Deutsche übersetzt*, nach dem Tode des Übersetzers mit Einleitung von S. E. Malov herausgegeben, I-III bölüm: s. 1-256; IV. bölüm: s. 257-352; V. bölüm: s. 353-466).

Radloff ve Malov'un yayımlarından sonra Altun Yaruk üzerinde bir çok araştırma ve yayın yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar arasında yayımlanmayan ikisini özellikle zikretmek gerekiyor.

Bunlardan ilki Friedrich Wilhelm Karl Müller tarafından yapılmıştır. Müller Radloff-Malov neşrinin 1913 yılında yayımlanan 192 sahifelik I-II. bölümünü kısmen transkripsiyonlamış ve bu transkripsiyonunu yer yer de Çince metin ile karşılaştırmıştır. Klaus Röhrborn F. W. K. Müller'in bu çalışması hakkında şunları söylemektedir.: "Das in Berlin von F. W. K. Müller angefertigte Transkript der Radloffschen Ausgabe des Goldglanz-Sūtras ist mit Rahmeti Arat in die Türkei gekommen und ruht wahrscheinlich jetzt im Nachlaß dieses Gelehrten in Ankara. (Mündliche Mitteilung von A. v. Gabain. Nur die Seiten 607-646 der Radloffschen Ausgabe (Geschichte von der Hungrigen Tigerin) sind im Besitz von A. v. Gabain verblieben.)⁷

Röhrborn'un Annemarie von Gabain'den şifahen naklettiği bu satırlar gerçek değildir. Aradan uzun yılların geçmesi müteveffa Gabain'i bu konuda yanıltmış olmalıdır. Aşağıda belirteceğim gibi Reşid Rahmeti Arat'ın çalışması kendisinin yaptığı orijinal bir çalışmadır. Müller'e ait tek bir yaprak Arat terekesinde yoktur. Ayrıca F. W. K. Müller'in Altun Yaruk üzerinde kısmî transkripsiyonları ile metnin belirli kısımlarının Çince ile yaptığı mukayesesini ihtiva eden çalışması hâlen Mainz, Bibliothek der Seminar für Orientkunde, Txt. T. Uig. 21'de muhafaza edilmektedir.

⁷ Klaus Röhrborn, *Xuanzangs Leben und Werk*, Teil 3, Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII, Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain, Wiesbaden, 1991, s. 1.

Altun Yaruk üzerindeki ikinci çalışma Reşid Rahmeti Arat tarafından yapılmıştır. Arat Radloff-Malov tarafından dökme Uygur harfleri ile yapılan yayının transkripsiyonunu yapmaya başlamış, fakat bu çalışması tamamlanmayarak yarım kalmıştır. Arat'ın metin transkripsiyonu A I 1b (2) - A IV 54b (304) başlıkları altında ancak 304. sahifenin 2. satırına kadar yapılmıştır. A IV 55a (305)'ten A IX 4a (575)'e kadar sayfa başlıkları ve satırları hazırlanan sayfalarda ise transkripsiyon yoktur. Yer yer eksiklikler ve yanlış okumalar bulunan Arat'ın bu transkripsiyon denemeleri iki klasör hâlinde Ankara'da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'ndeki Arat Kütüphânesinde muhafaza edilmektedir.

Ceval Kaya tarafından yayına hazırlanan metin de Radloff-Malov tarafından dökme Uygur harfleri ile yapılan yayının transkripsiyonudur. Ceval Kaya'nın eseri Giriş, Metin ve Dizin olmak üzere üç bölümden müteşekkildir.

İlk bölüm olan 47 sahifelik **Giriş** kısmında eser, adı ve konusu hakkında bilgi verilmekte, eseri Sanskrit aslından Uygur Türkçesine çeviren mütercimnin adı ve kimliği ile çevirinin tarihi üzerinde geniş bir şekilde durulmaktadır. Eserin dili ve bölümlerinin açıklanmasından sonra, Uygurca nüshalar (esas alınan metin olan Leningrad nüshası ile Mainz ve Berlin koleksiyonundaki nüsha parçaları) tanıtılmakta ve metin üzerinde bu güne kadar yapılan çalışmalar özetlenmektedir. Eserin diğer dillere (Çince, Tibetçe, Moğolca, Sogutça ve Hotence) çevirileri üzerinde durulduktan sonra, metnin hazırlanması sırasında esas alınan metot ve açıklamalar, transkripsiyon sistemi, işaretler anlatılmaktadır.

İkinci bölüm olan **Metin** kısmında 10 bölümlük Uygurca metnin transkripsiyonu ile esere eklenmiş olan buyan evirmek bölümünün transkripsiyonu verilmektedir.

Ceval Kaya'nın Altun Yaruk metninin transkripsiyonunu başarılı bir şekilde yaptığı görülmektedir. Metin okunurken filoloji ilminin son yıllarda eriştiği gelişmeler ile bilgi seviyesinin göz önüne alındığı anlaşılmaktadır. Transkripsiyon yapılırken baştan ve sondan eksik olan kelimelerin transliterasyonları yapılmış, ayrıca Ceval Kaya esas aldığı Leningrad nüshasını, Mainz ve Berlin'de kayıtlı olan yazma parçalarından görebildiği 200 civarındaki nüsha parçası ile de karşılaştırmıştır.

Eserin üçüncü bölümü **Dizin** bölümüdür. Bu bölümdeki ilk Dizin metnin *alfabetik kelime dizinidir*. Bu alfabetik kelime dizininde metinde geçen 3558 madde başının tespit edildiği görülmektedir. Madde başlarının ekli şekilleri gramatikal değil alfabetik sıra ile verilmiştir. Bu gramer şekilleri 692 ekin 10209 defa tekrarı şeklinde tespit edilmiştir.

İkinci dizin *çekim ekleri dizinidir*. Alfabetik olarak verilen bu dizinde geçen ek sayısı 692'dir. Ayrıca her ekin metinde kaç defa geçtiği de belirtilmiştir.

Üçüncü dizin *sıklık dizinidir*. Çok kullanılan kelimelerden en az kullanılan kelimelere doğru alfabetik olarak sıralanan bu dizinde *er-* fiili çeşitli çekimli şekilleri ile 1536 defa geçen ilk kelimedir. Metinde bir defa geçen kelime sayısı ise 1334'tür.

Dördüncü dizin kelimelerin son seslerine göre alfabetik olarak yapılan *sondan sıralama dizinidir*. Böylece aynı eki alan kelimeleri ve ekleri toplu olarak görmek mümkün olmaktadır.

Ceval Kaya Altun Yaruk'ta geçen 3558 kelimeyi Türkçe, Arapça, Çince, Grekçe, Orta Farsça, Sanskrit, Sogd, Tibet ve menşei bilinmeyen kelimeler olarak tavsif etmiş ve bu kelimeleri metinde kullanılma sayısı ile madde başı sayısı olarak ayrı ayrı vermiş, ayrıca bu bölümlerin % oranlarını da zikretmiştir. Böylece Altun Yaruk'ta kullanılan kelimelerin % 80 Türkçe asıllı olduğu da tespit edilmiş olmaktadır.

Ceval Kaya'nın uzun meslekî yıllarda hazırladığı Altun Yaruk adlı bu çalışması bundan sonraki dil çalışmalarında metot bakımından da örnek alınacak başarılı bir çalışmadır. İlk defa Ceval Kaya tarafından bir bütün halinde ele alınarak yayımlanan bu çalışmanın Türkoloji dünyasında **Altun Yaruk** üzerindeki çalışmalar arasında bir dönüm noktası olduğuna ve bu konudaki türkoloji çalışmalarını daha da hızlandıracağına inanıyorum.⁸



II.

Mehmet ÖLMEZ, *Altun Yaruk, III. Kitap (= 5. Bölüm)*, (*Suvarnaprabhâsasûtra*), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 1, Ankara, 1991, Beytepe, 126+**ekler**.

Mehmet ÖLMEZ

31 Mart 1963 tarihinde Nevşehir'in Uçhisar kasabasında doğdu. İlk ve orta öğrenimini 1968-1979 yılları arasında Uçhisar ve Nevşehir'de tamamladı.

1980 yılında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kayıt oldu. Bir yıl İngilizce hazırlık okulunda okudu. 1985 yılında *Uçhisar Ağzı (Gramer, Metin, Sözlük)* adlı lisans tezini hazırlayarak mezun oldu. Mart 1986-

⁸ Ceval Kaya'nın Altun Yaruk'ta uyguladığı metin okuma metodu ve okuduğu kelimelerle ilgili olarak müstakil bir monografi hazırladığım için onun metin okumaları üzerinde durmuyorum.

Mayıs 1987 tarihleri arasında, Türk Dil Kurumu'nda uzman yardımcısı olarak çalıştı.

1987 yılında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak girdi. Prof. Dr. Talât Tekin'in idaresinde Uygurca Altun Yaruk'un üçüncü kitabı üzerinde yüksek lisans tezi yaptı (1988).

DAAD sınavını kazanarak 1991 Ağustosunda Almanya'ya gitti. Almanca kurslarını tamladıktan sonra 1991-1993 yılları arasında Giessen'de Prof. Dr. Klaus Röhrborn'un yanında Hsüan-Tsang'ın VI. bölümü üzerine doktora çalışmalarına başladı ve Prof. Dr. Talât Tekin'in idaresinde *Hsüan-Tsang'ın Eski Uygurca Yaşam Öyküsü VI. Bölüm* başlıklı doktora tezini Ocak 1994 'te savunarak "Doktor" ünvanını aldı.

1995 yılında Hsüan-Tsang'ın Biografisi'nin VI. bölümünün Leningrad yazmaları üzerinde çalıştı ve Ekim 1995'te "Doçent Doktor" ünvanını aldı. Hâlen aynı bölümde öğretim elemanı olan Dr. Zühal Kargı-Ölmez ile evli olup öğretim üyesi olarak Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Anabilim Dalı Başkanlığı görevini yürütmektedir.



Mehmet ÖLMEZ'in *Altun Yaruk, III. Kitap (= 5. Bölüm)* adlı eseri, I. **Giriş** (s. 7-16), II. **Kaynakça** (s. 17-21), III. **Metin, çeviri, açıklamalar** (s. 23-79), IV. **Dizin** (s. 81-126), V. **Tıpkıbasımlar (1. Nobel çevirisi, 2. Çince metin, 3. Uygurca metin)** olmak üzere 5 bölümden müteşekkildir.

I. **Giriş** bölümünde önce Altun Yaruk'un üzerinde çalışılan III. Kitap (=5. Bölüm)'ünün Radloff-Malov tıpkıbasımının 131.-199. sahifeleri olduğu belirtilmiş, bu bölümde 132.-133. sahifeler arasında yer alması gereken, Kudara-Röhrborn'un 1982'de yayımladıkları 3. varak ile, ilk varakın eksik olan birkaç satırının da BT XIII'den alınan eklerle kurulduğu söylenmiş, ve Altun Yaruk üzerinde genellikle daha önceki araştırmalarda verilen bilgiler özetlenerek değerlendirilmiştir.

Giriş bölümünde 10 alt başlık altında şu konular işlenmiştir.

1. Altun Yaruk üzerinde yapılan çalışmalar başlığı altında, Altun Yaruk'tan ilk bahseden F. W. K. Müller'den başlayarak Ceval Kaya'nın yayımına kadarki çalışmalar tahlili bir şekilde özetlenmiştir.

2. Metnin çevirimi hakkında başlığı altında mütercim Bişbalık'lı Şingko Seli Tutung hakkında bilgi verilmiş ve üzerinde yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.

3. Metnin yazım özellikleri başlığı altında Altun Yaruk'un işlenen bölümündeki imlâ özellikleri üzerinde durulmaktadır.

4. Yazıçevrimi üzerine başlığı altında bazı transkripsiyon problemlerine işaret edilmektedir.

5. Çeviri üzerine başlığı altında Altun Yaruk'un üzerinde çalışılan bölümünün Türkiye Türkçesi'ne çevrilmesinde alınan esaslar açıklanmaktadır.

6. Dizin başlığı altında Reşid Rahmeti Arat'ın Kutadgu Bilig'deki dizin sırasının esas alındığı vurgulanmaktadır.

7. Tıpkıbasımlar başlığı altında Nobel tercümesinin ilgili bölümü, Çince metin ve Radloff-Malov tıpkıbasımının ilgili sahifelerinin verildiği belirtilmektedir.

8. Yeni şekiller; İkilemeler başlığı altında hazırlayan tarafından metinden seçilen bazı kelime ve ikilemeler üzerinde durulmaktadır.

9. Yazı çevrim işaretleri ile **10. Kısaltmalar ve diğer işaretler** başlıkları altında metinde ve dizinde kullanılan transkripsiyon işaretleri ile çeşitli kısaltmalar hakkında bilgi verilmektedir.

II. Kaynakça bölümünde soyadı alfabetiği esas alınarak verilen bibliyografya zengin ve doyurucudur.

III. Metin, çeviri, açıklamalar bölümünde Mehmet Ölmez, titiz bir metin transkripsiyonu ile güzel bir metin tercümesi vermekte, metin ve tercümede karşılaştığı güçlükleri ve üzerinde durulması gereken noktaları dip notlarıyla açıklamaktadır.

Ancak benim Mehmet Ölmez'in metin okuyuşundan ayrıldığı bazı noktalar vardır. Bu noktaları;

- a) Radloff-Malov'un Leningrad yazmasındaki harfleri yanlış teşhislerinden dolayı dökme Uygur harfleri ile verdikleri yanlış ve eksik metne dayanan okumaları;
- b) kişinin kendi bilgisi ve tercihiyle dayanan yanlış okumaları ve anlamaları olmak üzere iki ana grupta toplamak mümkündür.

Ben Mehmet Ölmez'in transkripsiyonunu Leningrad yazmasının fotoğrafları ile karşılaştırdım. Mehmet Ölmez'in transkripsiyonunu yaptığı dökme Uygur harfli metin ile orijinal metin arasındaki bazı farklara ait 20 örneği aşağıda veriyorum.

1. 149/13'te *k(e)ntü ök* okunan ibare *k(e)ntü-nün̄g* şeklinde düzeltilmelidir.

2. 193/16'da *adasın tudasın yağısın yavlağ-ın tarḡaru kiterü birgey biz* ibaresindeki ilk iki kelimenin son sesi **-n** değil **-z** olacaktır. İbare *adasız tudasız yağısın yavlağ-ın tarḡaru kiterü birgey biz* şeklinde düzeltilmelidir.

M. Ölmez'in dikkatsizliğinden doğan yanlışlar:

3. 132/13'te *ökünser* okunan kelimedenden sonra gelen *bilinser* şekli unutulmuş. İbare *ökünser bilinser* şeklinde tamamlanmalı.

4. 133/19'daki *küçeddükinte* kelimesi *küçetdükinte* şeklinde düzeltilmeli.

5. 163/12'deki *ötügeçi* kelimesi *ötügçi* şeklinde düzeltilmeli.

6. 164/16'daki *üdke'teginç* kelimesi *üdke'teginçe* şeklinde düzeltilmeli.

7. 179/16'da *yavlağ yol-larıntın* okunan ibare *yavlağ yol-lartın* şeklinde düzeltilmeli.

M. Ölmez'in kendi tercihine dayanan yanlışlar:

8. **ön̄g** kelimesinin **ong** okunması: 185/12-13'teki *t(e)ngri burḡan ong b(e)lgür-e y(a)rlıka-muş erti* ibaresinde *ong* okunan kelime **ön̄g** şeklinde okunarak ibare *t(e)ngri burḡan ön̄g b(e)lgür-e y(a)rlıka-muş erti* şeklinde düzeltilmeli.

9. **ong** kelimesinin **-nung** genitif eki okunması: 170/4-8'deki *mening irinç umuğ-suz-nung b(e)lgü-ke ilinmemek köngül-tin b(e)lgü-din y(e)me öngi bulmamak köngül-tin tuğmuş neçe buyan edgü kılınçlarım bar erser* ibaresinde **-nun̄g** genitif eki okunan kelime **on̄g** şeklinde okunarak ibare *menin̄g anaz⁹ umuğ-suz on̄g¹⁰ b(e)lgü-ke ilinmemek köngül-tin b(e)lgü-din y(e)me öngi bolmamak köngül-tin tuğmuş neçe buyan edgü kılınçlarım bar erser* şeklinde düzeltilmeli.

10. 170/10-12'deki *bo mening irinç umuğ-suz-nung buyan edgü kılınçlarım küçinte* ibaresinde **-nun̄g** genitif eki okunan kelime **on̄g** şeklinde okunarak ibare *bo mening irinç umuğ-suz on̄g buyan edgü kılınç-larım küçinte ...* düzeltilmeli.

9 Kelime *Uigurisches Wörterbuch*'da da *anaz* okunmuş. Bk. s. 131b.

11. '' 'in **ne** yerine **a** okunması: (*angsız* → *neñgsiz*): 188/14'teki *bir angsız uluğ t(e)ngri burkan nom nom-layu oluru y(a)rılıkamuş-ın körti* ibaresinde geçen *angsız* kelimesindeki iki diş (") **a** yerine **ne** okunmalı ve ibare *bir neñgsiz uluğ t(e)ngri burkan nom nom-layu oluru y(a)rılıkamuş-ın körti* şeklinde düzeltilmeli.¹¹

12. '' 'in **ne** yerine **an** okunması: (*neçe* → *ança*): 198/4-6'daki *neçeketegi bo nom ertini bar erser ançağa'tegi köni nom-lar kirtü yörüğler yitlin-mez batmaz* cümlesinde *neçe* → *ança* münasebeti doğru anlaşılmış. (bk. O. F. Sertkaya, "Türkolojide Eleştiri Sorunları" Üzerine"¹²). Ancak 7.-9. satırlardaki *ançata birök bo nom ertini yok bolsar ötrü ançata köni nom-lar kirtü yörüğ-ler yitlinür yoğadur* cümlesi de *neçete birök bo nom ertini yok bolsar ötrü ançata köni nom-lar kirtü yörüğ-ler yitlinür yoğadur* şeklinde düzeltilmeli.

Metin okunurken *bol-* ile *bul-* fiilleri ile türemiş şekilleri birbirine karıştırılmış.

13. **bwl-** (**bol-**) 'ın **bul-** okunması: 146/4-5'teki *ol tınl(ı)ğ<-ning> tayağ bultaçı töz ..* ibaresi genitif yerine datif ile tamir edilse idi ibare *ol tınl(ı)ğ<-ka> tayağ bultaçı töz ..* şeklinde okunabilirdi.

14. **bwl-** (**bul-**) 'ın **bol-** okunması: 140/6-7'deki ... *tijit kşanti bolz-unlar* ibaresi *tişit kşanti bulz-unlar* şeklinde düzeltilmeli.

15. **bwlyq-** (**bultıq-**) 'ın **boltıq-** okunması: 150/9-10'daki ... *iyin ögir-geli boltıkar* ibaresi *iyin ögir-geli bultıkar* şeklinde, s. 167/7-8'deki ... *tağı ülgüle'geli tenglegeli boltukmaz* ibaresi de ... *tağı ülgüle'geli tenğlegeli bultukmaz* şeklinde düzeltilmeli.

16. M. Ölmez 180/23'teki *oyamak* veya *uyamak* şeklinde okunması gereken şekli *urmak* şeklinde düzeltilmiş. İbare ... *tokımak urmak emgetmek ...* yerine ... *tokımak oyamak/uyamak emgetmek* şeklinde düzeltilmeli.

17. Ancak M. Ölmez'in metindeki bazı müstensih yanlışlarını düzelterip dip notunda açıkladığı da görülmektedir. 135/9'da orijinal metinde *kıvın* şeklinde geçen kelime *kavın* şeklinde düzeltilip açıklama notu konulmuş.

¹⁰ Kelime *Uigurisches Wörterbuch*'da da *-nung* genitif eki olarak okunmuş. Krş. s. 131b.

¹¹ (krş. 189/11 neñg)

¹² *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1985, Ankara 1989, , s. 146-147.

18. 146/17-18'de orijinal metinde *arimagaluk* şeklinde geçen kelime ise *arimaguluk* şeklinde düzeltilmiş, ancak açıklama notu yok!

19. 154/1'de orijinal metinde *imirigm-e* şeklinde geçen kelime *imerigm-e* şeklinde düzeltilmiş, fakat bir açıklama notu konulmamış. Çok büyük bir ihtimalle müstensihin bir imlâ yanlışına dayanan *imirigm-e* şeklinin tashihinin sebebi meçhul kalıyor.

20. Yukarıda verilen bilgilere dayanılarak bazı Hintçe kelimelerin aşağıda verilen transkripsiyonlarından 173/18'deki *radnaakkari* okunuşu *radnakakari* şeklinde; 173/20'deki *puranpurabi* okunuşu *puranpurabi*; 182/6; 192/10; 197/7'deki *maharaaç* okunuşu *maharanç* şeklinde düzeltilmelidir.

IV. Dizin bölümünde yukarıdaki açıklamalara dayanılarak şu düzeltmeler yapılmalıdır.

1. **ada** (82a) maddesindeki *adasın tudasın* örneği **adasız** (82a) maddesine nakledilmeli.

2. **ançata** (83a) maddesindeki *a. birök* örneği **neçete** (105a) maddesine nakledilmeli.

3. **angsız** (83b) maddesi dizinden çıkartılmalı, örnek **neng** (105a) maddesinden sonra yer alacak olan **nengsiz** maddesinde gösterilmeli.

4. **bilin-** fiili, *bilinser* örneği ile (87a)'ya madde başı olarak girmeli.

5. **bol-** (88b-89a) maddesindeki *bolz-un-lar* (140/6-7) örneği *bulz-un-lar* şeklinde düzeltilmeli ve **bul-** (89b) maddesinde gösterilmeli.

6. **boltuk-** (89a) maddesi iptal edilmeli, maddedeki iki örnek de *bultuk-* şeklinde düzeltildikten sonra, örnekler 90a'da yer alacak olan **bultuk-** maddesinde gösterilmeli.

7. **bul-** (89b) maddesindeki *bultaçı* (146/4-5) örneği **boltaçı** şeklinde düzeltilmeli ve **bol-** (88b-89a) maddesinde gösterilmeli.

8. **irinç** (95b) maddesindeki 170/4 örneği 83a'da **anaz** maddesinde gösterilmeli.

9. **ong** (106a) maddesindeki 185/12 örneği 108a'da yer alacak olan **öng** maddesinde gösterilmeli.

10. tuda (116b) maddesi iptal edilmeli ve örnek düzeltilerek aynı sahifedeki **tudasız** maddesinde gösterilmeli.

11. umugsuz (119b) maddesindeki *umug-suz-nung* örneği *umug-suz ong* şeklinde düzeltilmeli ve örnek 106b'deki **ong** maddesinde gösterilmeli.

Mehmet Ölmez'in Altun Yaruk'un bir bölümü üzerinde yaptığı bu değerli küçük çalışma eski Uygur Türkçesi metinleri üzerinde nereden nereye geldiğinin güzel bir örneğidir. Mehmet Ölmez işlediği bu metne yukarıdaki düzeltmelerimle ilgili açıklama notlarını da koymalı ve metin tercümesi ile dizindeki madde başlarında düzeltmeler yapmalıdır. Böylece bu değerli çalışmasına daha da değer katacaktır.



III

F. Sema BARUTÇU, Sthiramati'nin Vasubandhu'nun *Abhidharmakośa-śāstra*'sına yazdığı tefsirin ETÜ. tercümesi. *Abidarim künlig koşavarti şastirtağı çünkirtü yörüglerning kingürüsü*'nden **ü ç itigsizler**, Giriş - Metin - Tercüme - Notlar - İndeks, 1990, Ankara, 183 s. (XXX levha ile).

Sema BARUTÇU

6 Ağustos 1960'ta Çankırı'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Çankırı'da tamamladı.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün Türk Dili Kürsüsü'nden *Târîh-i Âl-i Selçuk* (İnceleme, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım) adlı tezi hazırlayarak 1981-1982 ders yılında mezun oldu.

Mayıs 1983'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilimdalına araştırma görevlisi oldu.

Eylül 1984'te Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilimdalından *Alî Şîr Nevâî, Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı yüksek lisans tezini tamamladı.

Şubat 1988'de *Uygurca Sadâprarudita ve Dharmodgâta Bodhisattwa Hikâyesi* adlı doktora tezini savunarak "Doktor" ünvanını aldı.

Eylül 1988'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün Eski Türk Dili Anabilim Dalına "Yardımcı Doçent" ünvanı ile öğretim üyesi olarak atandı.

Ekim 1990'da "Doçent Doktor" ünvanını alan Sema Barutçu Prof. Dr. Cihat Özönder ile evli olup Barutçu-Özönder şeklinde çift soyadı kullanmaktadır.

Sema Barutçu-Özönder hâlen öğretim üyesi olarak Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Anabilim Dalı'nda çalışmaktadır.



Vasubandhu *Abhidharma-kośa(varti) śāstra* adlı eserini 5. yüzyılda Sanskritçe yazmıştır. Bu Skr. orijinalin Çince tercümesi Taisho'da mevcuttur.

Skr. orijinal metnin Uygur Türkçesi'ne çevrilmiş nüshasından çok küçük bir parça İstanbul, Üniversite Kütüphanesi, Uygur yazmaları arasında bulunmaktadır.¹³ Bu Uygurca metin Kōgi Kudara tarafından yayımlanmıştır.¹⁴

Sthiramathi (470-565?) takriben Vasubandhu'dan bir yüzyıl kadar sonra Vasubandhu'nun *Abhidharma-kośa(varti) śāstra* adlı eserinin tefsirini *Abhidharma-kośa-bhāṣya-ṭikā-tattvārta-nāma* başlığı ile yapmıştır.

Bu Skr. tefsir Tibetçe ve Çince'ye tercüme edilmiştir.

Tibetçe tercümenin daha sonra Moğolca'ya da tercüme edildiği görülmektedir.

Çince tercümenin Pekin, Millî Kütüphane, no 1440'da kayıtlı nüshası Çince tasnifin kısmen eksik olan üçüncü bölümüne aittir.

Paris, Bibliothèque Nationale, Pelliot, no 3196'da kayıtlı olan nüsha ise Çince tasnifin 1., 2., 3. ve 4. cildinden seçmelerdir. T. Haneda bu nüshanın Uygurca nüsha ile aynı olmadığını, metnin başlığının aynı, kendisinin ayrı olduğunu söyler, ancak M. Shōgaito yaptığı karşılaştırmada metnin aynı metin olduğunu tespit etmiştir.

Çince tercümeden eski Uygur Türkçesi'ne *Abidarım kunlıg koşavarti şast(ı)rtakı çinkirtü tözlüg yörüglerning kingürü açdaçı tikisi* başlığı ile yapılan tercüme budizme ait dinî-felsefî bir metindir.

Bu Uygurca tercümenin halen metnin çeşitli kısımlarını ihtiva eden üç yazması bilinmektedir.

¹³ Osman Fikri Sertkaya-Kōgi Kudara, *A Provisional Catalogue of Central Asian Fragments preserved at The Library of Istanbul University*, İstanbul 1987.

¹⁴ Kōgi Kudara, "A Fragment of an Uigur Version of the Abhidharma kośakārikā", *Journal Asiatique*, 269/1-2, 1981, s. 325-346.

British Museum, Or. 8212 / 75 (A)'da kayıtlı olan yazma 4585 satırlık bir metni ihtiva eder. 1.-2582. satırlar Uygurca metnin birinci kitabı, 2583.-4585. satırlar Uygurca metnin ikinci kitabıdır. Ancak bu Uygurca iki kitap Çince tasnifin birinci kitabına tekabül etmektedir.

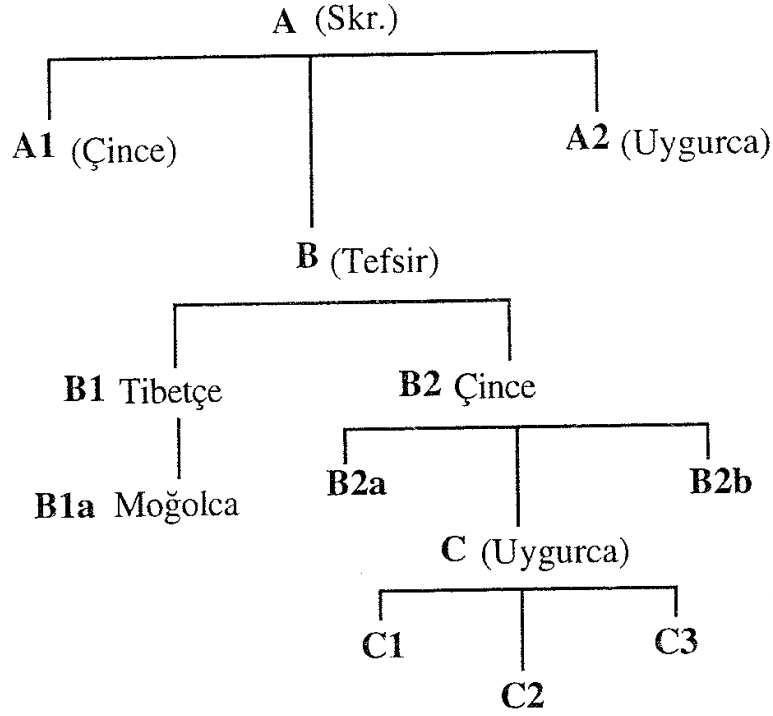
British Museum, Or. 8212 / 75 (B)'de kayıtlı olan yazma 2435 satırlık bir metni ihtiva eder. Uygurca tasnifin 6. ve 7. cildinden seçmeler olan bu bölümler Çince tasnifin dördüncü kitabına tekabül etmektedir.

Prof. Dr. Geng Shi-min tarafından Lan-Chou'da bulunan baştan ve sondan eksik Uygur harfli bir tercüme 1350 satırlık metin ihtiva etmektedir. Bu metin 75 (A) yazmasının 1942. satırından 3191. satırına kadar olan kısmının ikinci nüshasıdır.

75 A-B'deki metnin toplam satır sayısı 7020'dir. 7020 satırlık bu metin 8 bölümlük Çince metnin sadece birinci ve dördüncü cildinin Uygurca tercümeleridir.

Ben Abıdarım Koşavardı Şastır hakkında daha önce yazdığım iki makalemde AKŞ'ın bir şeceresini vermişim. Yukarıda verdiğim son bilgilere dayanarak şimdi yeni bir şecere veriyorum.

- A + Vasubandhu'nun Skr. orijinal eseri *Abhidharma-kośa(varti) śāstra*
- A1 + Vasubandhu'nun Skr. orijinal eserinin Çince tercümesi
- A2 + Vasubandhu'nun Skr. orijinal eserinin Uygurca tercümesi
- B - subandhu'nun Skr. orijinal eserinin Sthiramathi tarafından yapılan *Abhidharma-kośa-bhāṣya-ṭīkā-tattvārta-nāma* adlı Sanskrit tefsiri
- B1 + Sthiramathi tefsirinin Tibetçe tercümesi
- B1a + Sthiramathi tefsirinin Moğolca tercümesi
- B2 Sthiramathi tefsirinin Çince tercümesi
- B2a + Sthiramathi tefsirinin Çince tercümesinin parçası (Pekin, Millî Kütüphane, no: 1440)
- B2b + Sthiramathi tefsirinin Çince tercümesinin parçası (Paris, Bibliotheque Nationale, Pelliot, no: 3196)
- C Çince tercümeden Uygur Türkçesine yapılan tercüme *Abıdarım künliḡ koşavarti şast(ı)rtakı çünkirtü tözlüg yörüglerning kingürü açdaçı tikisi*
- C1 + Çince 1. kitap = Uygurca 1. ve 2. kitap (BM, Or. 8212, 75 A)
- C2 + Çince 4. kitap = Uygurca 6. ve 7. kitap (BM, Or. 8212, 75 B)
- C3 + Lan-Chou nüshası (BM, Or. 8212, 75 A'nın 1942.-3191. satırlarının ikinci yazması)



Abıdarım Koşavardı Şastr ana metne nazaran bu 8/2'lik hacmiyle bile *Altun Yaruk*, *Maitrisimit Nom Bitig*, *Hsüan-tsang Tercümesi*, gibi hacimli Uygurca eserler arasına girmektedir.

F. Sema Barutçu *Abıdarım künliğ koşavarti şastirtaki çinkirtü yörüglerning kingürüsi*'nden **ü ç i t i g s i z l e r** adlı eserinde *Abıdarım Koşavardı Şastr*'ın 75 A'da kayıtlı yazmasının 97a - 2. satırı ile 127a - 3. satırı arasındaki *ü ç itigsizler* "şarta bağlı olmayan üç durum" adlı metnin 2927. ile 3868. satırları arasındaki bölümünü işlemektedir.

F. Sema Barutçu'nun eserinde sırası ile şu bölümler yer almaktadır: **Kapak sahifesi** (sahife numarasız); **İthaf** (sahife numarasız); **İçindekiler** (sahife numarasız); **II. Önsöz** (sahife numarasız); **I. Önsöz** (sahife numarasız); **Giriş** (s. 9-14); **Kısaltmalar** (s. 15-16); **Bibliyografya** (s. 17-20); **İşaretler** (s. 21); **Metin** (s. 23-55); **Tercüme** (s. 59-100); **İndeks** (s. 101-183) ve **XXX Levha** (Levha I-XXX (96b-126a)).

GİRİŞ

s. 9'daki **Eski Uygurca el yazmasının tanımı** bahsinde metnin Skr. aslı, Skr. tefsiri, tefsirin Çince'ye ve Çince'den de Uygur Türkçesi'ne çevirisi, Uygurca çevirinin bulunuş tarihi ve eser üzerinde Ş. Tekin'in tavsifleri nakledilmektedir. Bu bölümün son paragrafında "Birinci cildin sonunda (75 A), aslı

metinle ilgisi olmayan manzum üç *avadāna* vardır." şeklinde olan ilk cümlelerin; "Birinci cildin sonunda (75 A), asıl metinle ilgisi olmayan, Şinasi Tekin'in daha önce *Jātaka* olarak tavsif ettiği, manzum üç *avadāna* vardır." şeklinde düzeltilmesi hakşinaslık olurdu.

Bu *Avadāna*'lar Japon Türkolog Masahiro Shōgaito tarafından inceleme, metinlerin Japonca tercümeleri ve ilgili açıklamalarla birlikte, önce mensur şekilde makale olarak *The Toyo Gakuho*'da yayımlanmış, sonra da manzum şekilde kitap olarak Kōbe'de yayımlanmıştır. İlk cildin sonunda bu *Avadāna*'ların tıpkıbasımları da verilmiştir.¹⁵

s. 10'daki **Eser üzerinde yapılmış çalışmalar** bahsinde Ş. Tekin (1970), K. Röhrborn (1983), M. Shōgaito (1988) yayınları üzerinde durulmuştur.

Bu bölümde benim *Abidarım Koşavardı Şastr* hakkındaki yazımdan bahsedilmemektedir. Benim yazım Türkiye'de *Abidarım Koşavardı Şastr* hakkında yayımlanan tek yazıdır. Bu yazıda *Abidarım Koşavardı Şastr* nüshalarının şeceresi verilmiş ve Şinasi Tekin'in 1970'deki neşrinden sonraki yayınlar da değerlendirilmiştir. Makalem ilk olarak *Türk Kültürü* dergisinde [Sertkaya, O. F. (tanıtma) "Abidarım Koşavardı Şastr", *Türk Kültürü*, XXI/243 (Temmuz 1983), s. 440(10)-445(15)]; ikinci defa ise *TDAY-Belleten 1982-1983*'te [Sertkaya, O. F. (tanıtma) "Abidarım Koşavardı Şastr", *TDAY Belleten 1982-1983*, Ankara 1986, s. 247-251] yayımlanmıştır. Ancak iki neşrin birbirinden farkı *Abidarım Koşavardı Şastr*'in şeceresi ile ilgili olarak *TDAY*'ndaki makalemde C1 tavsifinde *Tattvārthā* kelimesinin fazla olmasıdır. Bibliyografyaya da alınmayan bu yazımın **Eser üzerinde yapılmış çalışmalar** bahsinde değerlendirilmesi uygun olurdu.

s. 10-14 arasında **Yazı, Eski Uygurca el yazmasının müstensihî ve tarihi, Eseri çeviren veya derliyen, Eski Uygurca eserin adı, Sanskrit eserin müellifi ve eseri başlıkları** altında çoğu daha önceden bilinen bilgiler verilmektedir.

¹⁵ Masahiro Shōgaito, "Uiguru-go shahon 'Kannon-kyō-sō' - Kannon-kyō ni kansuru 'avadāna' [An Uighur avadana to Avalokiteśvara Sutra],]", *The Tōyō Gakuho (The Journal of the Research Department of Toyo Bunko)*, 58/1-2, Kobe, 1976, s.01-037; Masahiro Shōgaito, *Uiguru-go . Uiguru-go Bunken no Kenkyū I. "Kannonkyō ni fusawashii sanpen no Avadāna" oyobi "Agonkyō" ni tsuite* [On the Two Buddhist Uigur Texts: with Special Reference to the Three Avadānas Suitable to Avalokiteśvara- sūtra and Āgama-sūtra], Kobe, 1981, 215 s. (27 levha ile); Masahiro Shōgaito, *Uiguru-go . Uiguru-go Bunken no Kenkyū II. "Kannonkyō ni fusawashii sanpen no Avadāna" oyobi "Agonkyō" ni tsuite* <go-i-hen> [On the Two Buddhist Uigur Texts: with Special Reference to the Three Avadānas Suitable to Avalokiteśvara- sūtra and Āgama-sūtra <Glossary>], Kobe, 1984, 148 s.

s. 14'deki son paragrafın ilk cümlesi olan "Eldeki çalışmada, birinci kitabın, ilk bölümünden henüz işlenmemiş bir kısmı... " cümlesi "Eldeki çalışmada, birinci kitabın ilk bölümünden transkripsiyonu yapılmış fakat gramer açıklamaları bakımından henüz işlenmemiş bir kısmı... " şeklinde düzeltilmelidir. Çünkü M. Shōgaito bu metnin transkripsiyonu ve tıpkıbasımını F. Sema Barutçu'dan bir yıl önce, 1989 yılında, yayımlamıştır.¹⁶

KISALTMALAR

s. 15-16 arasında **kısaltmalar** bölümü yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Bibliyografya yeterlidir. Bu bibliyografyada benim *Abidarım Koşavardı Şastr* hakkındaki yazım **Schmitt, G.** maddesinden sonra şöyle gösterilmeli.

Sertkaya, O. F. (tanıtma) "Abidarım Koşavardı Şastr", *Türk Kültürü*, XXI / 243 (Temmuz 1983), s. 440(10)-445(15)];

Sertkaya, O. F. (tanıtma) "Abidarım Koşavardı Şastr", *TDAY Belleten 1982-1983*, Ankara 1986, s. 247-251.

Bibliyografyada yer alan bazı makale başlıklarında göze çarpan dizgi yanlışlarından Röhrborn'un "Kauzativ und Passiv im Uigrischen" makale başlığındaki "Uigrischen" kelimesi "Uigurischen" şeklinde; Röhrborn'un "Zur Frage des "Transpondierenden Lesens" von chinesischen Texten in spätuigurischer zeit" makale başlığındaki "zeit" kelimesi "Zeit" şeklinde; Sertkaya-Röhrborn'un "Bruchstücke der alttürkischen *Amitabha*-Literatüre aus Istanbul" şeklindeki makale başlığındaki "Literatüre" kelimesi "Literatur" şeklinde düzeltilmelidir.

METİN

s. 25-55 arasında Uygurca metnin transkripsiyonu yer almaktadır. Transkripsiyon oldukça başarılı yapılmıştır. Ancak yine de metinde eldeki fotoğraftan kaynaklandığını zannettiğim bazı okuma yanlışları ve dizgide düştüğünü zannettiğim kelime eksiklikleri ile bazı Uygurca ve Çince kelimelerin yanlış teşhisinden kaynaklanan yanlış transkripsiyonlar vardır.

¹⁶ Bk. Masahiro Shōgaito, *Uiguru-go . Uiguru-go Bunken no Kenkyū III. Uiguru-go-yaku. An-Sui zō "Abidaruma-kuşaron-Citsugi-so" <Tekusuto> 1 [The Uighur Translation of Sthiramathi's Abhidharmakośabhāṣya-ṭikā Tattvārthā <Text in Transcription <I>, Kobe, 1988, 177 s.; Masahiro Shōgaito, Uiguru-go. Uiguru-go Bunken no Kenkyū. IV. Uiguru-go-yaku. An-Sui zō "Abidaruma-kuşaron-Citsugi-so. < Tekusuto > 2 [The Uighur Translation of Sthiramathi's Abhidharmakośabhāṣya-ṭikā Tattvārthā <Text in Transcription> 2, Kobe, 1989, s. 26-84.*

Gördüğüm örnekleri bir liste halinde sunuyorum.

UYGURCA KELİMELER

97a 13	bir	→	birü
97a 15	aqıg-sız erür amtı	→	akıg-sız erür tip amtı
98a 5	küçeyi	→	küçeyü
100a 1	bağ	→	Ø
101b 13	añ	→	anda
102a 17	'engeyü	→	angayu
103b 10	yivek	→	öng ('wynk)
104a 8 104a 9	ertürdüng	→	arturduñ ¹⁷
106a 11	vart	→	vartı < skr. <i>vrtti</i>
106b 15	kez-igi king tayaq-ında	→	kez-igi- ning tayaq-ında
107a 17 107b 3-4	yipekdi	→	vibakti ¹⁸ < skr. <i>vibhakti</i>
112b 1	...-iş-i.	→	nız-vanı-ları ikileyü turmaz yana iş-i.
112b 1	negül bışrunup	→	negül ikileyü bışrunup
115a 7	engeyü	→	angayu

ÇİNCE KELİMELER

Metinde geçen bir çok Çince ideogramın iyi teşhis edilemediği görülüyor. Aşağıda listesini verdiğim ideogramlar orijinal metinle kontrol edilmelidir.

98a 18'de 121a 9'da	T'U (G. 12.126) okunan 1. kelime ile T'U (G. 12.126) okunan 1. kelimenin okunuşu doğru, ancak Giles'deki 12.126'nın Mandarin imlâsı ile AKŞ yazmasındaki imlâ aynı değil. Dip notta eski yazılış gösterilerek bu imlâ farkı belirtilmeli.
98a 18'de	4. kelime olarak okunan SHAN (G. 9710) kelimesi metinden çıkarılmalı. Çünkü orijinalde yok.

¹⁷ (104a 8) *ertür-* yazmada hep tek elifle geçtiği için bunu aynı anlamda *artur-* şeklinde okumalı!

¹⁸ (107a 17) *vibakdi* "hal" anlamı doğru verilmiş, oysa transkripsiyonu yanlış!

99b 2'de	2. ile 3. kelime arasında olması gereken CHI (G. 841) kelimesi eksiktir. Atlanan bu kelime metne eklenmeli.
103a 2'de	1. kelime CHÜ (G. 2947) olarak okunmuş. HO (G. 3941) şeklinde düzeltilmeli.
103a 15'te	2. kelime WAN (G. 12.457) şeklinde okunmuş. TING (G. 11248) şeklinde düzeltilmeli.
106a 11'de	Satır arasında yazılı olan WÊN (G. 12.650) [= SÖZLE-MİŞ] kelimesi her ne kadar müstensih tarafından burada gösterilmiş ise de, bu Çince ideogramın yeri bir sonraki satırdaki <i>sözle-miş</i> kelimesinin yanı olmalı!
112b 7'de	1. kelime SHÊNG (G. 9876) şeklinde okunmuş. CHIEH (G. 1440) şeklinde düzeltilmeli.
114b 2'de	1. kelime K'UANG (G. 6412) şeklinde okunmuş. TZ'Û (G. 12.382) şeklinde düzeltilmeli.
114b 14'te	? işareti ile gösterilen 3. kelime, YÜ (G. 13.521> 13.522) şeklinde düzeltilmeli.
117a 14'te	AI yerine AN okunan 3. kelimenin imlâsı (G. 37) olarak verilmiş. kelime AI şeklinde okunup imlâsı (G. 38) olarak düzeltilmeli.
117b 17'de	SSÛ (G. 10.271) okunan 5. kelime HUI (G. 5199) şeklinde düzeltilmeli.
120a 4'te	CHU (G. 2526) okunan ilk kelime PEI (G. 8793) okunan ikinci kelimenin üzerinde olmak üzere iki işaret tek kelime olarak TSÊ (G. 11659) şeklinde düzeltilmeli.

TERCÜME

Metnin s. 59-80 arasında yer alan tercümesi başarılı. Ancak düzeltmelerini verdiğim kelimeler ile ilgili kısımların tercümeleri gözden geçirilmeli. Burada bir cümle üzerinde durmak istiyorum. (102a 17) *angayu* "parça, bölüm" kelimesi 'enğeyü "hususî hususî olarak" şeklinde anlaşıldığı için *bir bir parmanu-ta angayu bar kök kalık* cümlesi 63. sahifede "Her bir atomda (*paramāṇu*) hususî olarak gök (*ākaśa*) var." şeklinde tercüme edilmiş. *bir bir parmanu-ta angayu bar kök kalık* cümlesinin sentaks sırası *kök kalık parmanu-ta bir bir angayu bar* şeklinde anlaşıldığı zaman cümleyi şöyle tercüme etmek mümkün olur. *kök kalık* (= Gökyüzü(nün bütününü) *parmanu-ta* (=Atom'da [=en küçük parçada dahi, zerrede dahi]) *bir bir* (= tek tek) *angayu* (=parça [olarak], bölüm [olarak]) *bar* (= var).

NOTLAR

s. 83-100 arasında yer alan **Notlar** bölümü çok titiz ve emek verilerek hazırlanmış. Ancak (197a 17)'deki *yipekđi* → *vibakti* < skr. *vibhakti* örneğinde olduğu gibi bir-iki maddenin yukarıdaki düzeltmelere bakılarak gözden geçirilmesi yerinde olur.

İNDEKS

s. 101-178 arasında yer alan kelime dizindeki *anda,bağ, birü, 'engeyü, 'ertür-, küçeyü, mu., vart/varti, yivek, yibakdi* vs gibi bazı kelimelerin düzeltmelerde gösterildiği gibi düzeltilmesi yerinde olur. Keza düzeltmelerde gösterilen dizgi sırasında düşmüş olan veya fotokopide okunamadığı için ... ile gösterilen *tip, nız-vanı-ları, ikileyü, turmaz, yana, ikileyü* kelimelerinin de dizindeki yerlerine eklenmesi gerekiyor.

ÇİNCE KELİMELER LİSTESİ

s. 179-183 arasında yer alan Eski Uygurca metnin Çince ideogramlar listesi'nin de yukarıda belirttiğim Çince ideogramların kontrol edilerek yeniden düzenlenmesi gerekiyor.

Sonuç olarak S. Barutçu burada işaret ettiğim noktaları düzeltir ve eserin bütününe aynı ölçü ve titizlikle işlerse Türkoloji dünyasının onun elinden iyi işlenmiş bir eser kazanacağı kanaatinde olduğumu belirtmek isterim.

Osman Fikri **SERTKAYA**